

УДК 327.5: 303.446

Особливості становлення регіональної компаративістики як наукового напрямку політичної регіоналістики

Тетяна Стародуб,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародних відносин
Київської гуманітарної академії

У статті пропонується авторське бачення особливостей становлення наукового напрямку політичної регіоналістики – регіональної компаративістики. Доводиться, що регіональна компаративістика формується в результаті дебатів, мета яких – шляхом проведення порівняльного аналізу ролі регіонів в світі та визначення впливу регіональних спільнот на механізми прийняття рішень на глобальному рівні сконструювати спільне бачення майбутнього міжнародного порядку – мультирегіоналізму.

Ключові слова: регіональна компаративістика, політична регіоналістика, регіоналістичні теорії, новий регіоналізм, мультирегіоналізм, інтеррегіоналізм.

This article expands the author's vision on the peculiarities of development of scientific direction of political regionalistics – regional comparative studies. The article substantiates that regional comparative studies are shaping as a result of debates. The objective of these debates is to develop the common perspective of future international order - multiregionalism by means of realization the

comparative analysis of the role of the regions in the world and determination of the influence of regional communities on the decision-making mechanism at the global level.

Keywords: *regional comparative studies, political regionalistics, regionalist theories, new regionalism, multiregionalism, inter-regionalism.*

В статье предлагается авторское видение особенностей становления научного направления политической регионалистики – региональной компаративистики. Доказывается, что региональная компаративистика формируется в результате дебатов, цель которых – путем проведения сравнительного анализа роли регионов в мире и определения влияния региональных сообществ на механизмы принятия решений на глобальном уровне сконструировать общее видение будущего международного порядка – мультирегионализма.

Ключевые слова: *региональная компаративистика, политическая регионалистика, регионалистические теории, новый регионализм, мультирегионализм, интеррегионализм.*

Постановка проблеми. Ключовою ознакою формування постбіполярного міжнародного порядку є поява нових формальних та неформальних регіональних об'єднань, ситуаційних альянсів, передусім у військово-стратегічній сфері, а також посилення (з акцентуацією на зміні напрямів діяльності) міжнародних організацій, які були створені за часів Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. Для того щоб зрозуміти процеси регіоналізації, необхідно створити теорію, яка б надала чітке уявлення про те, що являє собою сучасний багатосторонній регіоналізм та його форми: трансрегіоналізм, інтеррегіоналізм тощо. В цьому зв'язку **актуалізується** питання виокремлення певного окремого напрямку в рамках політичної регіоналістики як науки – регіональної компаративістики, основна мета якої – вивчення ролі та місця регіонів в сучасній системі міжнародних відносин шляхом співставлення їх структурних параметрів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Роль регіонів в сучасному світі, що глобалізується, особливості конструювання нових форматів регіональної/інтеррегіональної взаємодії досліджуються такими вченими політичної регіоналістики як: Ш. Бреслін, Б. Б'юзан, Х. Веєм, П. Містрі, Ф. Содербаум, О. Уївер, Р. Хайгголт, Б. Хеттне, Т. Шоу, М. Шульц та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Фактична відсутність у вітчизняній науковій думці монографічних видань та наукових статей, присвячених формуванню теоретико-методологічних засад новітніх наукових напрямків політичної регіоналістики, обумовила завдання цієї статті – дослідження особливостей становлення регіональної компаративістики як наукового напрямку політичної регіоналістики з

Тетяна Стародуб

акцентуацією на визначенні її структурних елементів (предмет, метод, категоріальний апарат тощо).

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні можна констатувати фактичну відсутність наукових дебатів, які б проводились систематично, присвячених обговоренню теоретичних та практичних аспектів нового регіоналізму. З іншого боку, наявність такої прогалини свідчить про появу нових можливостей для науковців, які, оперуючи категоріями політичної регіоналістики, намагаються окреслити сучасні тенденції регіоналізації крізь призму виокремлення її ключових ознак.

Передові регіоналістичні теорії являють собою сьогодні систематизацію різних наукових підходів до вивчення процесів регіоналізації та розкривають плюралістичну природу нового регіоналізму. Кожна теорія являє собою індивідуальне уявлення, яке ґрунтується на використанні міждисциплінарного підходу, що передбачає використання методів та методичних засобів різних наук, про витоки, динаміку, наслідки та форми нового регіоналізму. Спільною ознакою усіх регіоналістичних теорій є те, що ключові положення та висновки деяких з них можуть закласти основу для започаткування наукових дебатів та формування нових навчальних дисциплін, а також для побудови теоретико-прикладних моделей розробки та реалізації зовнішньої регіональної політики держави.

Розмірковуючи над предметом можливих наукових дискусій, можна припустити про ймовірність розгляду питання про предмет та метод регіональної компаративістики. На думку автора, предметом нового наукового напрямку є новий регіоналізм як багатовимірне явище сучасного міжнародного порядку.

Регіональна компаративістика як науковий напрям політичної регіоналістики може слугувати своєрідним містком між двома регіоналістичними теоріями – загальною та контекстуальною. Зокрема, в рамках контекстуальної теорії часто акцентується увага на питаннях, які розкриваються в положеннях загальної теорії, і навпаки, загальна теорія, розглядаючи ключові ознаки регіоналізації, намагається окреслити регіони як цілісні утворення та визначити існуючі схеми взаємодій між ними, проте без врахування міжнародного контексту (зовнішнього середовища системи), що вже є одним із завдань контекстуальної теорії [1, р. 213].

На думку П. Містрі, аналітичні конструкції/моделі формування регіональних форматів співпраці, які пропонуються теоріями міжнародної інтеграції, є застарілими, та потребують заміщення новою цілісною теорією регіоналізму. У разі відсутності такої теорії сучасний регіоналізм варто досліджувати з позицій прагматичного емпіризму [2, р. 120]. Б. Хеттне послідовно та неодноразово доводить, що багатовимірне та плюралістичне природу нового регіоналізму породжує потребу у цілісному теоретизуванні та розумінні причин формування нових ситуаційних альянсів по регіональному типу. На думку шведського вченого, між тим дуже важливо пояснити контекстуальні, ендогенні умови виникнення

та формування регіональних об'єднань, при цьому кожен випадок є унікальним (специфічним) і потребує окремого розуміння [3, р. 7].

Важливо зауважити, що представники і загальної і контекстуальної теорій погоджуються в тому, що процеси регіоналізації охоплюють усі простори світу, окрім цього, таку організацію як Європейський Союз неможна вважати універсальною класичною моделлю побудови регіонального об'єднання, що ґрунтується на посиленні процесів інтеграції, проте не заперечується положення про те, що ця модель не може бути одним із типів нового регіоналізму.

При дослідженні ролі та значення регіонів у світі прибічники обох теорій оперують загальноприйнятими категоріями політичної регіоналістики: регіон, держави, ринки, когнітивні актори, регіоналізація, регіоналізм, глобалізація. Побутує думка, що наявність спільного категоріального апарату та методології не є достатнім, адже не вирішує ключової проблеми регіональної компаративістики – визначення просторових та часових рамок предмету дослідження. Отже, спільне бачення серед наукової та експертної спільноти відсутнє щодо зазначеного питання.

Визначаючи місце регіональної компаративістики як наукового напрямку політичної регіоналістики в системі міжнародно-політичних наук, можна припустити, що сама вона може слугувати певним містком між теорією та практикою, між загальною та контекстуальною теоріями.

Загальна теорія та певною мірою деякі порівняльні дослідження часто критикуються представниками інших наукових напрямків, що обумовлено нехтуванням глибоких міждисциплінарних знань про культуру, історію окремого регіону світу. В результаті на підставі зроблених узагальнень будуються абстрактні теоретичні моделі еволюції регіону та його можливого розвитку, які є універсальними, тобто їх можна використати для аналізу будь-якого міжнародно-політичного/міжнародно-економічного простору світу. При цьому жодним чином не враховується унікальна самотність кожного регіону. Іншим важливим недоліком загальної теорії є тотальне невраховування впливу змін зовнішнього середовища на розвиток регіону. Нехтування історичним контекстом призводить до формулювання хибних висновків, деструктивно впливає на визначення пріоритетів регіонального розвитку та не сприяє ефективній розробці та прийняттю політико-управлінських рішень в сфері зовнішньої регіональної політики держави.

Регіональна компаративістика надає можливість дослідити загальний розвиток процесів регіоналізації з використанням методу моделювання та виокремити особливі відмінні риси кожного регіону, визначити особливості регіоно-будівництва. Наприклад, можна досліджувати процеси регіоналізації на Європейському континенті та паралельно проводити порівняльний аналіз становлення та формування формальних та неформальних субрегіональних об'єднань зазначеного простору (організації Центрально-Східної Європи – Центральноєвропейська ініціатива, Вишеградська група та ін., Чорноморського регіону –

Тетяна Стародуб

Організація Чорноморського економічного співробітництва, Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ та ін.).

Б. Б'юзан та О. Уївер пропонують для визначення регіону як окремої підсистеми міжнародних відносин та проведення порівняльного аналізу місця регіонів в сучасному міжнародному порядку використовувати термін – регіональний комплекс безпеки. У вузькому розумінні регіональний комплекс безпеки – це група держав, первинні інтереси безпеки яких тісно пов'язані одне з одним такою значною мірою, що їх національна безпека не може розглядатись відокремлено одна від другої. В широкому розумінні акцент робиться більшою мірою не на державо-центричній структурі регіонального комплексу, а на сприйнятті проблем безпеки політичною спільнотою. Отже, під регіональним комплексом безпеки слід розуміти групу одиниць, у рамках яких основні дискурсивні процеси, що відбуваються, нерозривно взаємопов'язані (в межах означених процесів політична спільнота формує уявлення про той чи інший чинник як існуючу загрозу або, навпаки, знижує значущість загрози (сек'юритизація та десек'юритизація). Внаслідок цього проблеми безпеки даних одиниць не можуть бути адекватно проаналізовані або вирішені відокремлено одна від другої [4, р. 123].

Порівняльний аналіз місця регіональних комплексів безпеки в сучасній системі міжнародних відносин розглядається Б. Б'юзаном у книзі „Регіони та держави: структура міжнародної безпеки”. Вчений акцентує увагу експертної спільноти на необхідності використання конструктивістського підходу для дослідження ролі еліт у конструюванні регіональних комплексів безпеки [4].

Б. Б'юзан, як автор класичної теорії комплексів безпеки, намагається чітко побудувати дерево понять та категорій, якими слід оперувати під час проведення досліджень, присвячених практичним аспектам еволюції та розвитку регіонів, окрім цього удосконалює зміст загальноприйнятих концептів: регіон, регіоналізація, регіональна безпека. Основні висновки, до яких приходить науковець, корелюються із загальною теорією нового регіоналізму, адже не враховується вплив зовнішнього середовища на структурні параметри системи (регіонального комплексу безпеки), наприклад, на ступінь гомогенності або гетерогенності системи, здатність до адаптації до нових викликів та загроз глобального характеру. Подібним чином, проте, спираючись на положення контекстуальної теорії, Б. Хеттне розробляє поняття „регіонність” як сукупність теоретичних принципів, на основі яких проводиться порівняльний аналіз регіонів, що виникають. Є різні стадії регіонності, таким чином необхідно враховувати при порівнянні рівень розвитку регіону, його структуру та вплив зовнішнього середовища на процеси в регіоні. Рівень теоретизування залежить від складності детермінування внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на розвиток регіону та визначають стадію його регіонності. Об'єктом теоретизування можуть виступати регіони, які знаходяться на однаковій

стадії регіонності, проте їхні структурні параметри відрізняються, що обумовлено впливом змін контексту, тобто зовнішнього середовища. В цьому зв'язку Б. Хеттне апелює більше до аналізу впливу контексту на формування інтеррегіональних схем взаємодій в умовах формування мультирегіоналізму як майбутнього міжнародного порядку [5], в той час як Б. Б'юзан зосереджує свою увагу на структурних параметрах регіонів, виявленні закономірностей еволюції регіональних комплексів безпеки [4].

Способи теоретизування та побудови аналітичних моделей Б. Хеттне та Б. Б'юзана ґрунтуються на різних теоріях політичної регіоналістики: контекстуальної та загальної відповідно. Окрім цього, використовується різна методологія: якщо ми говоримо про загальну теорію, то вона ґрунтується на методології соціального конструктивізму. В свою чергу контекстуальна теорія базується на застосуванні теорії раціонального вибору, методу побудови сценаріїв та моделювання, що передбачає конструювання прогностичних моделей за допомогою математичних та комп'ютерних засобів. Наявність різних наукових підходів свідчить про підвищену зацікавленість наукової спільноти до предмету регіональної компаративістики та її методології, базовим принципом якої є використання порівняльного аналізу. Саме порівняльний аналіз, на думку Ш. Бресліна та Р. Хайггота, є ключовим механізмом/засобом дослідження міжнародно-політичних процесів, який дозволяє акумулювати теоретичні знання та використати їх на практиці з метою визначення ваги того чи іншого регіону в системі міжнародних відносин. Саме компаративний аналіз породжує нове мислення, що ґрунтується на міждисциплінарному підході, яке дозволяє перевірити положення існуючих теорій, котрі складають каркас політичної регіоналістики, та адаптувати їх до застосування в нових політичних реаліях [6, р. 341]. В нашому випадку йдеться про дві ключові теорії: загальну та контекстуальну. В цьому зв'язку важливо підкреслити зв'язок регіональної компаративістики з теорією глобального управління регіональними процесами, методологічний апарат якої також містить порівняльний аналіз, який необхідний для визначення можливостей різних регіональних організацій вирішувати питання просторової безпеки самостійно в умовах погодженості з глобальною інституцією (ООН – авт.) та відповідно до норм міжнародного права.

Побуває думка, що у вузькому розумінні предметом регіональної компаративістики може виступати новий регіоналізм або мультирегіоналізм, проте в широкому – до предмету зазначеного наукового напрямку можна віднести не лише багатосторонній регіоналізм, але і його конкретні прояви – регіоно-будівництво, інтеррегіональні схеми міждержавних взаємодій, регіональні комплекси безпеки.

Не дивлячись на наявність у зарубіжній науковій думці праць з політичної регіоналістики, які присвячені теоретичним та практичним аспектам нового регіоналізму, лише три автори (Б. Б'юзан [7], Б. Хеттне [3], М. Шульц [8]) ґрунтують власні дослідження на використанні порівняльного

аналізу. Праці інших вчених – представників регіоналістичних теорій – обмежуються описовим підходом та детальним аналізом еволюції, не даючи прогностичних оцінок розвитку того чи іншого регіону.

Регіональна компаративістика таким чином як науковий напрямок виникає і формується в результаті дебатів, основна мета яких – шляхом проведення порівняльного аналізу ролі регіонів в світі та визначення впливу регіональних спільнот на механізми прийняття рішень на глобальному рівні сконструювати спільне бачення майбутнього міжнародного порядку – мультирегіоналізму.

На сьогодні традиційна дискусія розгортається навколо питання про те, чи є регіоналізм каменем спотикання на шляху формування мультилатералізму. Зокрема, приділяється увага визначенню рамок простої (лінійної) дихотомії між мультилатералізмом/глобалізмом та регіоналізмом. Б. Хеттне, аналізуючи особливості сучасного міжнародного порядку та моделюючи можливі сценарії майбутнього, дуже скептично підходить до тези Ф. Фукуями про можливу реалізацію ліберального проекту глобалізму, вважаючи таку перспективу нереалістичною. Нерегульована ринкова система є аналогом політичної анархії, і як наслідок цього виникає потреба у „політизації глобального” [9, р. 33-34; 1, р. 216]. Задоволення цієї потреби передбачає встановлення нових регулятивних механізмів на глобальному та регіональному рівнях з урахуванням посилення процесів взаємозалежності та поступового розмивання державного суверенітету, а також надання більше повноважень регіональним спільнотам у частині управління просторовим розвитком, особливо, у сфері безпеки. В цьому зв’язку новий регіоналізм виступає істотним кроком на шляху формування нового міжнародного порядку.

Саме новий регіоналізм може виступати інтегральною частиною поствестфальської моделі міжнародних відносин. Можливість створення глобального співтовариства або глобальної держави, за Б. Хеттне, не виключається, проте процес конструювання регіональних політичних спільнот логічно передує формуванню глобального аналога. „Співіснування регіональних спільнот, схеми їх взаємодій формуватимуть майбутній світовий порядок, який ми зможемо побачити в середньостроковій перспективі. З виникненням формальних макрорегіонів та з посиленням їх політичної ролі в сучасній системі міжнародних відносин виникає потреба у встановленні більш організованих (інституціоналізованих – авт.) контактів між цими регіонами” [9, р. 39]. В цьому контексті Б. Хеттне звертає увагу на феномен, який виник як міст між мультилатералізмом та регіоналізмом та/або Вестфальською або Поствестфальською моделями, – інтеррегіоналізм.

Інтеррегіоналізм є встановленим емпіричним фактом, що враховує логіку переходу від Вестфальської моделі до Поствестфальської моделі міжнародних відносин. Порівнюючи зазначений феномен з глобалізацією,

варто зазначити, що інтеррегіоналізм є віддзеркаленням процесів посиленої взаємозалежності регіонів, коріння інтеррегіоналізму складають процеси формування регіональних спільнот/об'єднань. На противагу мультилатералізму інтеррегіоналізм є ексклюзивною моделлю відносин, адже будується на політичних стратегіях регіональних спільнот як самостійних акторів міжнародної взаємодії. Мультилатералізм, на думку П. Містрі, може бути ефективним, якщо він буде сформований на взаємодії декількох регіональних блоків, які будуть мати рівний економічний та політичний потенціал [2, р. 138]. Детально аналізує деякі моделі та проекти інтеррегіоналізму норвезький вчений Х. Веєм, розглядаючи такі структури як: Форум Азія-Європа (ASEM), Міжурядовий форум „Азіатсько-тихоокеанське економічне співробітництво” (АТЕС/АРЕС), ЄС – МЕРКОСУР та ін., при цьому використовується метод порівняльного аналізу та методичні засоби моделювання для визначення спільних та відмінних рис інтеррегіональних схем взаємодії або структур, які об'єднують країни декількох регіонів, а також побудови майбутніх сценаріїв розвитку регіонів в умовах посилення нетрадиційних викликів та загроз [10; 11].

З метою забезпечення комплексного аналізу теоретики, яких можна сьогодні віднести до піонерів нового наукового напрямку політичної регіоналістики – регіональної компаративістики, використовують категоріальний апарат та методологічний інструментарій інших наук та дисциплін – політологія, теорія міжнародних відносин, економічна теорія, етнополітологія, безпекознавство, конфліктологія, математичний аналіз і моделювання та ін. Такий тісний зв'язок з іншими науками дозволив вдало використати теоретичні знання на практиці, особливо, коли йдеться про подолання викликів та загроз на регіональному/інтеррегіональному рівні та необхідність розробки спільних стратегій дій. Зокрема, зосереджується увага на пошуку можливих сценаріїв вирішення міжнародних конфліктів в різних регіонах світу з урахуванням можливостей використання механізмів глобального та регіонального управління.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Регіональна компаративістика як науковий напрямок політичної регіоналістики наразі знаходиться лише на етапі становлення. Його поява обумовлена передусім необхідністю вивчення ролі та місця регіонів в сучасній системі міжнародних відносин шляхом співставлення їх структурних параметрів. Регіональна компаративістика може слугувати своєрідним містком між двома регіоналістичними теоріями – загальною та контекстуальною. В перспективі варто звернути увагу наукової спільноти на вивчення ймовірного змісту нового наукового напрямку політичної регіоналістики, а саме визначення кола питань, які складатимуть поле дослідження регіональної компаративістики.

Література:

1. Söderbaum Fredrik, Shaw Timothy, Conclusion: What Futures for New Regionalism / Fredrik Söderbaum, Timothy M. Shaw // Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader (International Political Economy Series) Edited by Fredrik Söderbaum and Timothy M. Shaw. – NY: Palgrave Macmillan. – 2003. – 255 p. – p. : 211-225.
2. Mistry Percy, New Regionalism and Economic Development / Percy S. Mistry // Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader (International Political Economy Series) Edited by Fredrik Söderbaum and Timothy M. Shaw. – NY: Palgrave Macmillan. – 2003. – 255 p. – p. : 117-139.
3. Hettne Björn, Regionalism, Security and Development: A Comparative Perspective / Björn Hettne // Hettne Björn, Andras Inotai, Osvaldo Sunkel (eds), Comparing Regionalisms: Implications for Global Development. Basingstoke: Palgrave. – 2001. – 292 p. – p. : 1-53.
4. Buzan Barry, Wæver Ole, Regions and Powers. The Structure of International Security. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 564 p.
5. Hettne Björn and Söderbaum Fredrik, Theorising the Rise of Regionness / Fredrik Söderbaum, Björn Hettne // New Political Economy. – Vol. 5. – № 3 – 2000. – p. : 457-473.
6. Breslin Shaun and Higgott Richard, Studying Regions: Learning from the Old, Constructing the New / Shaun Breslin and Richard Higgott // New Political Economy. – Vol. 5. – № 3 – 2000. – p. : 333-352.
7. Buzan Barry, Wæver Ole, Wilde Jaap, Security: a New Framework for Analysis / Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde. – Colorado. – Lynne Rienner Publishers, Inc. – 1998. – 239 p.
8. Schulz Michael, Söderbaum Fredrik and Öjendal Joakim (eds), Regionalization in a Globalizing World. A comparative Perspective on Actors, Forms and Processes / Michael Schulz, Fredrik Söderbaum and Joakim Öjendal. – London, New York: Zed Books. – 2001. – xvi, 304 p.
9. Hettne Björn, The New Regionalism Revisited / Björn Hettne // Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader (International Political Economy Series) Edited by Fredrik Söderbaum and Timothy M. Shaw. – NY: Palgrave Macmillan. – 2003. – 255 p. – p. : 22-42.
10. Hveem Helge. Explaining the Regional Phenomenon in the Age of Globalization / Helge Hveem // Political Economy and the Changing Global Order. – Edited by Richard Stubbs and Geoffrey Underhill. – Toronto: Oxford University Press of Canada. – 2000. – 561 p. – p. : 70-80.
11. Hveem Helge. The Regional Project in Global Governance / Helge Hveem // Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader (International Political Economy Series). – Edited by Fredrik Söderbaum and Timothy M. Shaw. – NY: Palgrave Macmillan. – 2003. – 255 p. – p. : 81-98.